

УДК 94: 348.328.4] (477) «1914/1917»

Катерина Світлич

(м. Дніпро)

ЖІНОЧА БЛАГОДІЙНІСТЬ В СФЕРІ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті робиться спроба проаналізувати добровільну діяльність жінок в сфері надання допомоги військовослужбовцям в період Першої світової війни. Висвітлено благодійність різних соціальних та вікових груп, наведено види та приклади жіночої допомоги армії.

Ключові слова: дамські комітети, приватні благодійниці, «Товариство допомоги населенню Півдня Росії, постраждалому від військових дій», Харківський дамський комітет, Київський Дамський комітет Червоного Хреста.

На сьогоднішній час проблема філантропічної діяльності жінок викликає серед дослідників перманентний інтерес. Хоча добродійність і визнають традиційним заняттям панянок, але в роки воєнного конфлікту ця сфера діяльності набирає іншого змісту, характеру. Головним чином це залежало від зміни соціальних настроїв населення, зростання кількості феміністичних поглядів серед жінок, масової мобілізації чоловіків та зтяжненого позиційного характеру війни. О. М. Донік влучно зазначає, що «благодійність – це діяльність завдяки якій громадські і приватні ресурси добровільно спрямовуються їхніми власниками для допомоги окремим соціально незахищеним групам людей, вирішення суспільних проблем, а також поліпшення умов громадського життя» [3, с. 160]. Саме таке визначення явища добродійності в роки Великої війни необхідно використовувати, адже Російська імперія була зовсім не готова до ведення війни, ні економічно, ні технічно, а майже весь тягар по допомозі державі взяли на себе громадські організації, лівову частку з яких представляли жіночі комітети та приватні благодійниці.

Метою даної розвідки є аналіз добродійної діяльності жінок (представниць комітетів та приватних благодійниць) в наданні допомоги військовослужбовцям в роки Першої світової війни.

У вітчизняній історіографії благодійницька діяльність жінок у сфері допомоги фронтовикам в роки Першої світової війни розглядається фрагментарно у монографії «Велика війна 1914 – 1917 рр. і Україна» [1]. В працях К. Недрі [8] і О. Доніка [5], більша увага зосереджена на меценатській діяльності чоловічої половини представників фамілій Урусових і Терещенків. Н. Загребельна та І. Коляда [7] присвятили свій доробок загальному огляду благодійницької діяльності всіх соціальних груп. Л. Смоляр [9], проаналізувала загальну жіночу мобільність в 1914-1917 рр., виокремила різні течії жіночих благодійних інституцій, але більше приділяючи увагу розкриттю феміністичних поглядів жінок у XIX – початку XX ст. Тому розгляд питання філантропічної діяльності жінок в роки Першої світової війни залишається актуальним. Джерельну базу розвідки складають постанови, циркуляри, звернення та листівки з фондів Центрального державного історичного архіву м. Києва.

Перша світова війна поклала на плечі жіноцтва важкий тягар, масова мобілізація чоловіків, брак коштів у держави на спорядження, їжу та ліки призвели до згуртування жінок для надання посильної допомоги захисникам вітчизни. Традиційно не залишались осторонь від проблем в сфері надання допомоги військовослужбовцям представники імператорської родини. Так, після початку війни було засновано Комітет допомоги пораненим, хворим та одужуючим офіцерам і солдатам під головуванням великої княжни Анастасії Миколаївни. Діяльність комітету поширювалась на прифронтові зони – Волинську, Київську, Подільську та Чернігівську губернії [2, с. 63-64]. До аналогічних благодійних товариств належали Морське благодійне товариство на чолі з великою княгинею Олександрою Михайлівною, Комітет великої княгині Марії Павлівни із забезпечення одягом нижніх чинів, які поверталися додому з лікувальних закладів. Крім названих інституцій імператорська родина опікувалась такими організаціями – Імператорське людинолюбне товариство, Благодійне товариство, Імператорське жіноче патріотичне товариство [4, с. 159]. Окремо заслуговує уваги Тетянинський комітет, який займався переважно питаннями вимушених переселенців, але не залишався осторонь від проблем з якими стикались військовослужбовці. Комітет допомагав з фінансуванням установ для поранених солдат, їх реабілітацією, а головне опікувався їх сім'ями і дітьми.

Меценатство серед заможного прошарку суспільства набуло нових обертів. Заснований ще у листопаді 1904 року Скобелівський комітет на честь генерала М. Скобелева (головила його сестра Н. Білосельська-Білозерська), діяв за рахунок різних видів пожертвувань. Основною метою організації було забезпечення хворих і скалічених воїнів шляхом надання їм допомоги незалежно від пенсії, яку вони отримують. В Києві відкрилось відділення комітету у 1913 році [1, с. 556] і діяло впродовж всього часу воєнного конфлікту. Іншими відомими українськими благодійниками були представники родини Терещенків, які розпочали меценатську діяльність ще з кінця XIX ст. Вже під час Першої світової війни О. М. Терещенко заснувала лазарет-притулок на 20 чоловік та взуттєву майстерню для фронтників з ампутованими кінцівками. Окрім цього, вона допомагала коштами київському відділенню Товариства повсюдної допомоги постраждалим на війні солдатам та їх родинам, за що у 1915 р. отримала відзнаку II ступеню [5, с. 135]. Ще одна представниця будинку Терещенків – Надія Володимирівна очолила Комісію зі збору пожертвувань Всеросійського земського союзу (ВЗС) і Київське обласне відділення із забезпечення скалічених військовослужбовців протезами та відкрила для них притулок на 150 місць [5, с. 137]. Варвара Миколаївна Ханенко, уроджена Терещенко, долучилась до меценатської справи і у 1915 році передала до армії пакунки з усім необхідним для пошиття чобіт, загальною сумою на 496 руб. 66 коп. [10, арк. 43]. В кінці жовтня 1915 року за ініціативи Н. Ф. Уварової було засновано «Майстерню по виготовленню шприців, голок та медичних термометрів імені Ф. А. Терещенка для потреб армії і лазаретів» [7, с. 83], вона була обладнана і утримувалась виключно за кошти засновниці, перебувала під прапором ВЗС. В Катеринославі княгиня В. Г. Урусова (уроджена Алексеева) очолила Дамський комітет Червоного Хреста, діяльність якого спрямовувалась на допомогу пораненим воїнам [8, с. 67], за підтримки свого чоловіка, князя М. П. Урусова вона домоглась відкриття тримісячних курсів на отримання звання сестри милосердя у Катеринославі, що значно покращувало стан медичної служби та відхиляло від необхідності очікування сестер милосердя з інших общин у разі нестачі кадрів. Подружжя Урусових також займалось розквартируванням по своїх маєтках скалічених воїнів та сімей військовослужбовців.

Торкаючись діяльності звичайних громадян, то вони діяли, як члени організації або як приватні жертводавиці. У складі товариств панянки допомагали у зборі коштів, пошиттям білизни, продажем плакатів та квітів. На вокзалі Харкова постійно проводили збори коштів для поранених і хворих воїнів: Харківський комітет для допомоги сліпим воїнам [11, арк. 58] продавав квітки милосердя, Харківський відділ Всеросійської ліги боротьби з туберкульозом влаштував «Добу ромашки», збір коштів проводили в чотири зміни по 11 жінок і 1 чоловіку супровіднику [11, арк. 70], починаючи з 1915 року у місті проводили грошові збори учасниці Харківського Дамського комітету на подарунки для військовослужбовців [11, арк. 26] та для допомоги хворим і пораненим солдатам [11, арк. 117], які проходять лікування в місцевих закладах РТЧХ.

В м. Києві з серпня 1914 року діяв Київський Дамський Комітет Червоного Хреста, за головуванням Є. С. Третякової. Він займався не тільки справами постачання Російського товариства Червоного Хреста (далі – РТЧХ) необхідними предметами гігієни та їжі, а й опікуванням солдат після лікувальних закладів [12, арк. 23], у Харкові такий же комітет на чолі з дружиною харківського губернатора організувався 26 серпня 1914 року, через півроку він утримував чотири лазарети ім. імператриці Олександри Федорівни [7, с. 86]. З початком воєнних дій відкрився жіночий комітет при Одеському відділенні Червоного Хреста (голівувала Л. С. Сосновська), який влаштував три шпиталі та відділ для лікування військовослужбовців. Вони опікувались також пошиттям білизни та виготовленням перев'язочного матеріалу [9, с. 199].

Окремо слід звернути увагу на діяльність учасниць «Товариства допомоги населенню Півдня Росії, постраждалому від військових дій», серед яких були визначні постаті – Л. М. Шульгіна, Н. Шульгіна-Ішук, Л. М. Старицька-Черняхівська, Л. О. Яновська, Н. М. Дорошенко, М. І. Ішунівна (була секретарем організації), З. О. Мірна, М. П. Бухневич [6, с. 47]. Вони відшукували можливість допомагати не тільки військовим, а й біженцям з Західної України, для цих двох категорій людей створювались харчові пункти на залізничних станціях, облаштовувались шпиталі та лікарні на кошти товариства. Влітку 1915 року у товаристві відчувся брак фінансування, тоді організація звернулась до Тетянинського комітету та стала діяти під його егідою.

Не опинились осторонь і освітянки. Однак тут не обходилось без примусу, який йшов згори. На нараді Міністерства народної освіти від 20 лютого 1915 року було складено список речей, які бажано відправити на фронт від імені учнів, їх батьків і викладачів. До цього списку входила: «білизна, тютюн, сухарі, стеаринові свічки, засоби від паразитів, їдальня сіль, шевський матеріал, кумачеві сорочки, товсті нитки і товсті сорочки, головки для чобіт, письмове приладдя і олівці, електричні ліхтарики, копчені ковбаси і консерви, голландський і швейцарський сири, годинник для унтер-офіцерів, машинки для стрижки волосся, англійські шпильки, сірники, кресало, льодяники, горіхи та солодоші» [14, арк. 119]. Цей список було передано до Київського навчального округу для його поширення серед чоловічих і жіночих учбових закладів. Звичайно директори освітніх інституцій намагалися виконати розпорядження, а в подальшому деякі училища стали «опікунами» окремих армій, що звільняло учнів від примусового збору речей за списками і дозволяло довільно збирати подарунки армії на свята.

Не можна стверджувати однозначно, що все робилось з примусу, ряд навчальних закладів з власної волі збирали посилки до військовослужбовців. У другій половині 1915 року, російські війська зазнають поразки від австро-угорців під Лембергом (сучасний Львів), а німецькі війська захоплюють Варшаву (яка в цей час є частиною Російської імперії), саме з цього часу поживляється добродійна діяльність освітянок, яка вже організовується знизу і спрямовується для підтримки бойового духу армії. 10 грудня 1915 р. начальниця Дубенської жіночої гімназії разом з представниками Волчанської гімназії, зібрали подарунки від вчительок і гімназисток для армії на різдвяні і новорічні свята [15, арк. 406]. З серпня 1914 по липень 1916 рр. Глухівська жіноча гімназія пожертвувала солдатам 8301 руб. 37 коп. і речами не менш, ніж на 1200 руб [16, арк. 324 – 325], а в березні 1915 р. зібрано 10 ящиків подарунків на Великдень [16, арк. 330], які були розкладені у 126 пакетів, вміст яких: чай, куліш, яйця, сало, сорочки і кальсони. Педагогічна рада жіночої гімназії Ю. Е. Селіванової постановила з 5 вересня 1916 року відраховувати щомісячно 0,5 % від заробітної плати на користь організації «Братська допомога» та обговорити з гімназистками розмір коштів, які ті зможуть пожертвувати [16, арк. 449]. Панянка Т. Шетохіна, професор Київської консерваторії, від свого імені запрошувала видатних митців культури для проведення без-

коштовних концертів для поранених і скалічених воїнів в госпіталях і шпиталях міста [13, арк. 82]. Тобто, представниці навчальних закладів намагались допомагати в міру своїх можливостей, хто матеріально, а хто і морально, для підтримки бойового настрою воїнів.

Однак, зустрічались неприємні випадки, коли приватні благодійниці вступали в судові процеси з представниками духовництва. Так, О. А. Юркевич, панянка с. Кривого, Київської губернії, звернулась до Київського окружного суду з проханням повернути їй дві десятини землі з будівлями, якими користується Київська Єпархіальна Училищна Рада, адже добровільно передати власність господарці Духовне відомство відмовляється [12, арк. 28]. Примітно, що О. А. Юркевич хотіла там відкрити шпиталь для поранених та скалічених воїнів на 100 ліжок, з окремим будинком для медичного персоналу і утримувати його на власні кошти, проте духовництво не віддає будівлі, які раніше використовувались, як заклад освіти, пояснюючи це потребами дітей. Проте після проведеної комісії було з'ясовано, що школу закрито у зв'язку з початком війни і там більше ніхто не навчається. У ході судових процесів земля повернена власниці, яка втілила зазначений вище план.

Отже, виходячи з розглянутого матеріалу можна дійти висновку, що до благодійної діяльності були залучені всі соціальні верстви жіночого населення незалежно від статків, роду діяльності, освіти та віку. Також чітко простежується традиційність добродійної діяльності жінок правлячої династії Романових, яка підхоплювалась представницями дворянських і заможних родин. Звичайні ж громадянки об'єднувались в дамські комітети та долучались до різних благодійних інституцій, займаючись в них кухлевим збором на користь діючої армії, пошиттям білизни для військових та допомагаючи пораненим при лікарнях. Тим самим жінки взяли на себе тягар по допомозі державі в забезпеченні армії, а влада виявилась нездатною вирішувати нагальні проблеми.

Література:

1. Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна. У двох книгах. Кн. 1 Історичні нариси. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. – 784 с.
2. Гельмгольц. Справочная книжка по призрению раненных и увечных нижних чинов и их семейств (со всеми доп. и изменениями по 1 февраля 1916 г.). – 2-е изд. – К., 1916. – 82 с.

3. Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) // Український історичний журнал. – Київ, «Дієз-продукт», 2005. – № 4. – С. 159–177.
4. Донік О. М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні в роки Першої світової війни (1914 – 1918 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. – № 4. – С. 155–182
5. Донік О. М. Родина Терещенків в історії доброчинності / О. М. Донік. – К. : Інститут історії України НАН України, 2004. – 313 с.
6. Дорошенко Д. І. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 роки): Наукове-популярне видання. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.
7. Загребельна Н., Коляда І. Велика війна: українство і благодійність (1914-1917 рр.) / Н. Загребельна. – К.: Інституту історії України НАН України, 2006 р. – 193 с.
8. Недря К. М. Почесний громадянин міста Катеринослава – князь М. П. Урусов. Суспільно-політичний портрет/ К. Недря, П. Чорнобай. – Д.: Національний гірничий університет, 2013. – 159 с.
9. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії: Монографія / Смоляр Л. О. – Одеса: Астропринт, 1998 р. – 408 с.
10. Центральний державний історичний архів м. Києва (далі – ЦДІАК), ф. 127, оп. 179, спр. 1172. – 43 арк.
11. ЦДІАК, Ф.310, оп. 7, спр. 28. – 186 арк.
12. ЦДІАК, Ф.442, оп. 644, спр. 286. – 37 арк.
13. ЦДІАК, Ф.692, оп. 1, спр. 87. – 489 арк.
14. ЦДІАК, ф. 707, оп. 229, спр. 2. – 119 арк.
15. ЦДІАК, Ф.707, оп. 258, спр. 5а. – 565 арк.
16. ЦДІАК, Ф.707, оп. 259, спр. 39 ч. 1. – 539 арк.

Catherine Svitych

WOMEN'S CHARITY IN PROVIDING ASSISTANCE TO SERVICEMEN DURING THE FIRST WORLD WAR

The article attempts to analyze women's charity in providing assistance to soldiers during the First World War. The goal of this research work is to analyze women's charity work (committees and representatives of the private philanthropist) to help soldiers during the First World War.

World War (1914 – February 1917) put on the shoulder a heavy burden of women, mass mobilization of women, lack of funds from the state for equipment, food and drugs led to unite women to provide affordable assistance of the fatherland.

Traditionally not remain aloof from the problems in providing assistance to the military representatives of the royal family. By charities ruling family owned Sea charitable society headed by the Grand Duchess Alexandra, Committee of Grand Duchess Maria Pavlovna clothing to ensure lower ranks, who were returning home from medical institutions. Charity among wealthy segment of society has gained new momentum, here comes to the fore charitable activities of women from families Tereshchenko, Khanenko, Uvarov and Urusov.

Referring to the activities of ordinary citizens of, they acted as members of organizations or as private zhertvodavytsi. As part of societies ladies helped in fundraising, sewing clothes, selling posters and flowers.

So, based on the materials we can conclude that the charitable activities were involved in all social strata of the female population regardless of income, occupation, education and age.

Key words: *ladies' committees, private benefactress, «Society of the South care affected by hostilities», Kharkiv Ladies Committee, Kyiv Ladies Committee of the Red Cross.*